

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØNDERJYSK

MÅNEDSSKRIFT

INDHOLDSFORTEGNELSE:

Martin N. Hansen: Vort folkemål

H. V. Gregersen: Laurids Skaus efterslægt

L. S. Ravn: Valsbøl og St. Vi degneskoler

Boganmeldelser

SEPTEMBER

9 · 1970

46. ÅRGANG

RETTELSE

I Sønderjysk Månedsskrift nr. 8, 1970, side 260, 22. linie fra oven står der: På generalforsamlingen den 15. marts samme år vedtoges enstemmigt, at man ville slutte sig til den tyske mejeriforening.

Læs venligst: at man *ikke* ville slutte sig til den tyske mejeriforening.

VEJLEDENDE KURSUS I SLÆGTSHISTORISK ARBEJDE

Igen i år arrangerer Historisk Samfund for Sønderjylland et kursus for begyndere i slægtshistorisk arbejde. Der kræves ingen forkundskaber, men for at få det fulde udbytte af de praktiske øvelser er det nødvendigt at have en sønderjysk slægt at undersøge, enten ens egen, ægtefællens eller en god bekendts.

Leder: arkivar, cand. mag. Viggo Petersen.

Kursussted: Landsarkivets læsesal, Haderslevvej 45, Åbenrå.

Påbegyndes 7. oktober 1970 kl. 19. Mødedag bliver onsdag.

Tilmelding: snarest belejligt til Historisk Samfunds kontor, Landsarkivet, telefon (046) 2 46 83.

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT

der udsendes af Historisk Samfund for Sønderjylland som selvstændig publikation, koster 30,- kroner årlig i abonnement (incl. MOMS og forsendelse). Abonnement og enkeltnumre (3,75 kroner stykket, særnumre beregnes der dog en højere pris for) kan bestilles hos ekspeditionen, Landsarkivet, Åbenrå, telefon (046) 2 46 83, eller på redaktionens adresse: H. P. Hanssensvej 9, Haderslev, telefon (045) 2 17 37.

Prøvenumre tilsendes gerne og gratis.

Ildrætshøjskolen i Sønderborg

Højskole med lederuddannelse i gymnastik, boldspil, fri idræt og svømning. 6 mdr. vinterskole for mænd/kvinder fra 3/10-28/3. 3 mdr. sommerskole for kvinder fra 3/5-28/7.

Tlf. (044) 2 18 48

Bent Brier.

LØGUMKLOSTER HØJSKOLE

Kursus begynder sept., nov., febr.
Korte sommerkursus.

Tlf. 4 33 25

OVE ARKIL A/S

CIVILINGENIØR - ENTREPRENØR

HADERSLEV

OUGAARDS

Boghandel

Vi har altid det bedste af den nye og den ældre litteratur på hylderne

Haderslev - tlf. 2 25 71

VORT FOLKEMÅL

»Ethvert menneskes meninger, eller i det mindste hans ønsker, er en smule påvirkede af hans yndlingsstudium. Min interesse for sprog kan måske forekomme lidt overdreven selv for dem, som jeg gerne vil respekteres af. Over for folk, som ikke har andet i tankerne end handel og politik eller øjeblikkelig magt og velstand finder jeg det ikke nødvendigt at forsvare mine meninger, men jeg ville gerne have videnskabernes mænd med mig i mit ønske om at bevare ethvert sprog, hvor snævert dets område end er, og hvor uegnet til alment brug det end måtte være, indtil det er nedfældet i en eller anden kendt bog, så det altid siden kan undersøges og sammenlignes med andre sprog, hvis man tillader det at gå ud af brug«.

Sådan gengiver Boswell i sin berømte bog Samuel Johnsons ord fra 1766.

Jeg har haft den skæbne at vokse op med et sprog eller en dialekt, der kun brugtes og bruges i et snævert område, men jeg har aldrig følt besvær med at finde udtryk for mine tanker eller følelser i sproget, enten jeg nu brugte det til prosa eller poesi.

Selve rigssproget har jo egentlig også kun et yderst begrænset område, og jeg kunne tænke mig, at det var én af årsagerne til, at det så ofte er prist i sang, for jeg mindes ikke, at jeg har læst lignende lovprisninger af hverken det tyske eller engelske sprog.

Men selv vore smukkeste sange tærer tiden på, og flittig brug får de mest poetiske udtryk til at blegne. Har man den uforkortede tekst til Grundtvigs pris af modersmålet fra 1837 med samtlige tyve strofer foran sig, kan man jo nok synes, at ordet sødt bruges vel mange gange. Enkelte billeder bærer præg af tiden og kræver en forklaring. Det samme gælder også Edv. Lembckes sang fra 1859. – En højbåren jomfru, en ædel kongebud har desværre ikke samme klang for os som for folk for hundrede år siden og de følgende slægtled. Ja, selv Helge Rodes pris af det danske sprog omkring genforeningen synes at være præget af tiden. Det er lidt synd, og man kan beklage det, men det er nu engang sangens vilkår.

En lovprisning af en dialekt i bunden form er derimod ret sjælden og bør nævnes. I 1849 skrev Klaus Groth på Fehmarn digtet: Min Moderspråk, og stedet ligger os ikke så fjernt. Jeg har for år tilbage prøvet at oversætte det i min dialekt, men Groth har så alt for let til tårer, så det er kun lykkedes delvis at gengive stemningen i hans digt.

I den store udgave af hans værker er der aftrykt tre melodier til Min 1970–9

Modersprak, og det nævnes, at der findes tre andre, så sangen må have været elsket og brugt.

Som indledning til Alsingergildets Protokol har jeg i maj 1946 skrevet et digt om vort folkemål. Af de seks strofer har jeg senere forandret og forbedret de fire første lidt, da jeg tolv år efter tog det med som slutningsdigt i *Den hjemle Blæst*.

Jeg havde tænkt mig det som en sang, men først nu i foråret fik jeg en melodi til det af Aage Lund.

Har man fået et digt på afstand, kan man se mere uhildet på det og næsten betragte det som skrevet af en anden. Man er jo heller ikke helt den samme mere end tyve år efter.

Det forekommer mig forkert at bruge for højstemte ord og billeder i en sådan sang, så jeg har holdt mig til det nære og almene, og skulle jeg give en strofe på almindeligt dansk, må jeg naturligvis se bort fra rytmen og rimene:

Målet på min mors læber
var mildt og blødt som hendes sind
og fint som den lyd af vipper,
der nynner en høstdag ind.

Noget af tonen går tabt, men selve billedet skulle vel have en vis gyldighed, så længe man dyrker korn her i landet. Det øvrige må tiden og andre bedømme.

Martin N. Hansen.

Vort mol

Det mol, som hæ listet og sprungen
som killinger øver vor vugg,
ålt som det bløv hvisket og sungen,
skull det vær' for ring' å brugg?

E mol o min moers lebbe
var mildt og blødt som hinds sind
og fint som den lyd åv vippe,
der nynner en höstdav ind.

Det er så skært og klart som
e gjeslinge o en pil,
og sent vil det go voss til hjart som
det ømest' lill' fórárssmil.

Det er som en kråns åv blommer
å hæng' om sin kjærestes hals,
så varsomt ved vår, men ved sommer
med myghere hænder o Als.

Lad nænsomt voss snakk' og syng' e
i åll' di dav', der skal komm',
og somtid til højtid slyng' e
i rimkråns o lykk og fromm'.

Ja, om vi engang kunn løvt e –
og om det mått lys' o vor sti
så fint som langs åll' e grøvte
e blomme ved pinsdavsti'!

Martin N. Hansen.

Vort mol

Aage Lund

Det mol, som hæ li - stet og sprungen som

The first system of musical notation consists of two staves. The upper staff is in treble clef with a key signature of one flat (B-flat) and a common time signature (C). The lower staff is in bass clef with the same key signature and time signature. The lyrics are written below the notes.

kil - lin - ger øver vor vugg, ålt

The second system of musical notation consists of two staves. The upper staff is in treble clef with a key signature of one flat and a common time signature. The lower staff is in bass clef with the same key signature and time signature. The lyrics are written below the notes.

som det bløv hvasket og sungen, skull

The third system of musical notation consists of two staves. The upper staff is in treble clef with a key signature of one flat and a common time signature. The lower staff is in bass clef with the same key signature and time signature. The lyrics are written below the notes.

det vær for ring' å brugg?

The fourth system of musical notation consists of two staves. The upper staff is in treble clef with a key signature of one flat and a common time signature. The lower staff is in bass clef with the same key signature and time signature. The lyrics are written below the notes.

Laurids Skaus efterslægt på Mariegård i Gl. Haderslev

Seminarielektor H. V. Gregersen, Haderslev, skriver om Laurids Skaus tre sønner, Peter, Jens og Knud, der alle døde tidligt, de to yngste allerede i tyverne af tuberkulose.

Henved tre uger efter Dybbøls fald døde Laurids Skau den 11. maj 1864 på sin ejendom Mariegård i Gl. Haderslev. Sjældent har et menneskeliv bevæget sig fra den ene yderlighed til den anden, sådan som det faldt i Laurids Skaus lod: fra den højeste triumf til den bitreste tragedie. »Den stolte, unge riddersmand i bondekofte« havde Orla Lehmann kaldt ham på Skamlingsbanken, kort efter at han havde tolket sine sønderjyske landsmænds følelser, men blot en snes år senere, da han havde nået fyrreårsalderen, var han en dødsmerket mand, og 47 år gammel døde han, netop som krigens og nederlagets ulykker brød ind over hans land. »Han var et skud af folkets livsrod, dens inderste, et herligt skud«, havde provst Kofoed-Hansen udtalt i sin tale ved hans jordefærd. »Der kan gå lange tider, der kan gå århundreder hen, før der udsendes et lignende!«

Dagen før sin død dikterede Laurids Skau et afskedsbrev til sine tre sønner: »Det er nu i en månedstid gået så stærkt tilbage med mig, at jeg næppe kan hjælpe mig selv længere, så Mor tildels må klæde mig på og af ... Under disse omstændigheder føler Mor og jeg trang til at ordne vore anliggender med Gud og mennesker, forsåvidt det var muligt her på jorden, og gjorde til den ende begyndelsen med sakramentet, hvori hele forsoningen finder sit udtryk. Provsten, som var fuldkommen enig i vor betragtningsmåde, kom hjem til os og udførte den hellige handling ... Jeg er således rejsefærdig til en anden verden.« Men børnene savnede han: »Forunderligt, men dog sandsynligt er det jo, at jeg efter al rimelighed kommer til at dø herhjemme uden dog at se et af mine børn inden den tid.« Under krigens usikre kår var sønnerne på den anden side af frontlinjen. Den ældste, Peter, var i København, den næstældste, Jens, var et eller andet sted ved den danske armé i det nordlige Jylland, og den yngste, Knud, havde travlt med at få sin officersuddannelse.

Det har været svære tider for Laurids Skaus tolv år ældre enke. Ofte er kendte mænds hustruer ret anonyme for eftertiden, men redaktør Jens Jessen, »Flensborg Avis«, har givet hende et smukt eftermæle. Jessen havde

Laurids Skaus enke, Marie Elisabeth Bych (født 25. 2. 1805, død 13. 12. 1883), sammen med børnebørnene Laurids Skau (født 19. 9. 1876, død 27. 11. 1885) og Marie Elisabeth Skau (født 5. 6. 1879, gift 30. 6. 1903 med Ejler Johannes Schrøder).

lært hende og hjemmet på Mariegård at kende i 1881, da han opholdt sig i Haderslev et års tid som lærer ved den private danske realskole.

»Den gamle fru Skau var en prægtig kone, en dannekvinde,« fortæller han i sine »Minder fra Mariegaard« i »Flensborg Avis« 1885 5/12. »Hun var udgået af almuen, og hun fornægtede ikke sin herkomst. Medens Laurids Skau med sin store begavelse, sin bøjelige natur og sit smidige væsen snart fandt sig til rette under større forhold og i en forbavsende grad udviklede sin intelligens under sin færd i livet, blev hans nogle år ældre hustru, der sad hjemme og passede huset, omtrent stående på det gamle standpunkt. Hun havde et åbent øje for sin mands store bestræbelser og delte hans planer og forhåbninger, men vedblev at være jævn og tarvelig i sit væsen, gav heller ikke afkald på sit brede almuesprog. Hendes mand påskønnede hendes fordringsløse trofasthed, hendes rørende hengivenhed og opofrende hjertensgodhed, om det end nok kan være, at han undertiden kunne have trængt til en rigere intellektuel påvirkning i hjemmet. Men han nærede højagtelse for sin forstandige og retsindige kone, og forholdet imellem dem var altid det bedste. Hun på sin side følte sig hædret og løftet ved at være den store patriots hustru. Endnu i sin alderdom tænkte hun med glæde og stolthed tilbage på de unge dage, da den smukke begavede yngling fremtrådte som hendes bejler. Hun var taknemmelig for det hensyn,

Jens Lauridsen Skau (født 9. 5. 1839, død 7. 12. 1864).

han som hendes ægtefælle altid havde vist hende og hjemmet, og mens hun, da han levede, altid havde bevaret ham den fulde hengivenhed, sad hun som enke og fredede om hans minde. Et præg af ærlighed og troskab var udbredt over hendes væsen, og hun vandt ved sine mange gode egenskaber uskrømtet højagtelse, fortrolighed og fuld sympati hos mange, der i dannelse stod langt over hende.«

Med mandens død var lidelsens bæger ikke tømt for Laurids Skaus enke. Få har som hun måttet sande Hans Adolph Brorsons strofe: »Trange tider langsomt skrider, langsomt skrider, det har den art!« Næppe var nemlig krigen afsluttet, før Jens, den mellemste af hendes sønner, tyede hjem til moderen, syg og nedbrudt på sjæl og legeme. Det var en sørgelig forandring, der var indtrådt med den engang så kække, glade og muntre ungersvend. I studenterverdenen havde han hørt til de kvikke hoveder. Uden tvivl var han den af Laurids Skaus sønner, der slægtede sin far mest på. Han havde aldrig været i forlegenhed for en vittighed, havde altid været parat til skæmt og løjer og allehånde spilopper, men han havde også som få ødslet med sin ungdom og sundhed. Han var gået sine egne veje, og hverken formaning eller tordentale fra forældrenes side havde formået at standse ham. »Ak, Jens, Jens, min forlorne søn!«, klagede Laurids Skau atter og atter i den tids bibelsprog. Han så klart, at kun et mirakel kunne redde Jens fra den sikre undergang. I den grad havde han forskrevet sig til druk og andre udsvævelser.

Under krigen viste det sig imidlertid, at der trods alt var krummer i

ham, og han skal have været sjælden afholdt af det mandskab, som han ledede som nybagt sekondløjtnant, og som han forstod at sætte sig i respekt hos. Under tårer havde han og hans folk haft den tunge pligt at skulle fornagle kanonerne på Danevirke forud for tilbageslaget, og det kan vel hævdes, at det var Danevirke-natten, der endeligt knækkede den unge Skaus helbred. Den tuberkulose, som han ligesom sin far længe havde lidt af, og som han vel havde søgt lindring for i stærke drikke, den brød nu frem i al sin voldsomhed. Det var derfor en dødsmerket ung mand, der i krigsårets sidste måneder søgte hjem til sin mor, der efter faderens død sad alene tilbage på den store, smukke gård. Snart var han så svag, fortælles det, at han kun støtted til moderens arm og med flere hvil undervejs var i stand til at gå fra byen op ad bakken til Mariegård, og endnu inden årets udgang måtte han føres til graven, kun godt et halvt år efter faderen.

*

Det havde hele tiden været Laurids Skaus tanke, at den yngste af sønnerne, Knud, skulle arve gården. Han havde ikke som sin to ældre brødre fået studentereksamen, men forlod Haderslev Latinskole i 1860 med real-eksamen, for øvrigt efter en lidt kedelig affære, hvorunder skolens ledelse havde truet ham med udsmidning. Sammen med nogle kammerater havde han deltaget i et sold, og skolens lærere idømte ham derefter en korporlig straf. Ville han ikke modtage denne, ville han være at betragte som udmeldt af skolen! Laurids Skau søgte at opponere imod den fældede dom, men forgæves. Den tids opfattelse af, hvad der sømmede sig en skoleelev, var en ganske anden end vor tids.

Men nok om det. Knud kom i tjeneste hos Peder Skau, onklen på Buks- have i Fjelstrup sogn, og nogle år senere blev han sendt til Skotland for at studere landbruget derovre. På den tid var man på De Britiske Øer længere fremme med hensyn til kvægavl og dyrkning af roefrugter, ligesom også kendskabet til dræning og gødning var mere fremskreden der end herhjemme. En del af Haderslev-egnens større gårdmænd havde derfor op-

Knud Lauridsen Skau
(født 3. 3. 1844,
død 8. 6. 1870).

holdt sig enten i England eller i Skotland for at tilegne sig de nye driftsmetoder til gavn for deres fremtidige virke. Således havde både Knud J. Windfeldt på Østergårds mølle i Hoptrup sogn og gårdejer Buch på Tvensdesminde i Vonsild sogn opholdt sig nogle år på den anden side Nordsøen. Det var derfor med håb til fremtiden, at Laurids Skau lod sin yngste søn tage ud i det fremmede for at udvide sine kundskaber.

Da rygtet om krigen nåede frem, besluttede Knud sig til omgående at vende hjem for at melde sig til fanerne. Han blev officersaspirant, men krigen var til ende, inden der blev gjort brug af ham, og han måtte derefter i en alt for ung alder, kun 20 år gammel, tiltræde fædrearven, den store gård i Gl. Haderslev. Alle, der har kendt ham, skildrer ham som en ualmindelig prægtig ung mand, der i modsætning til Jens, men ligesom sin ældste bror Peter, var stiltfærdig og sindig. Men heller ikke ham gik sygdommen, den alvorlige brystsyge, ram forbi. Svækket som han var, gik det noget trægt med at lede den store bedrift, og kun 26 år gammel døde han i 1870 og blev som sin bror jordet ved faderens side på Gl. Haderslev kirkegård.

Tilbage var nu kun den ældste af brødrene, Peter Skau. Han havde som dreng en tid været elev på Sorø Akademi fra 1848 til 1852, men var kommet tilbage til sit hjem, efter at Haderslev Latinskole i 1850 var blevet omdannet til en dansk gymnasieskole. Herfra blev han i 1855 dimitteret som student, og efter faderens ønske gav han sig til at studere jura ved Københavns Universitet. Det fremgår af Laurids Skaus breve, at Peter måske snarere skulle have læst teologi. Hans bedste venner, Ludwig Wagner og Reinhold Hertel, ville nemlig begge være præster, og de bragte ham i løbet af studietiden i nær forbindelse med det grundtvigske kristendomssyn.

Peter Skau var imidlertid i udpræget grad et pligtopfyldende menneske; han blev ved sit påbegyndte studium og bestod i 1862 den juridiske embedseksamen med laud, den tids 1. karakter. Det var nu tanken, at han skulle have været embedsmand i sin hjemstavn. Først måtte han da til Flensborg for at blive slesvigsk jurist, en art tillægsprøve, der dengang krævedes for at få ansættelse i grænselandet, men krigen i 1864 afbrød snart alle disse planer. Ligesom sine brødre havde Peter Skau meldt sig som officersaspirant, men var blevet kasseret som følge af svagt helbred. I stedet søgte han både før og under krigen sammen med ligestillede unge sønderjyder i hovedstaden at virke for hjemstavnsens sag med andre midler.

I årene efter krigen var han ansat i kriminal- og politirettens justitskontor i København, og her var han, da budskabet om broderens død i 1870 brat afbrød hans juridiske karriere. Hans gamle moder ville gerne blive i sit hjem, og Peter Skau lod sig da bevæge til at overtage bedriften, utvivlsomt en tung arv for en mand, hvis hu ikke stod til landbrug, og byrden blev ikke lettere af, at der ikke var nogen stor formue. Han måtte

Peter Lauridsen Skau
(født 13. 4. 1837, død 17. 8. 1884).

derfor jævnligt kæmpe med økonomiske vanskeligheder og lignende bryderier, og den slags har naturligvis ikke bidraget til at hæve det af legemlig svaghed ofte nedtrykte humør.

Alle de mange ulemper ved overtagelsen af Mariegård er dog nok blevet noget opvejet af bevidstheden om, at han nu kunne bo i sin hjemstavn, men selv dette var ikke uden problemer. Han var nemlig dansk undersåt, og han kunne derfor ikke åbenlyst deltage i sin sønderjyske landsmænds nationalitetskamp. Jens Jessen fortæller om ham, at han kunne gløde af harme, når han hørte om nye forfølgelser mod dansk sprog og folkeliv, og denne harme blev så meget heftigere, som den var forenet med bevidstheden om, at den mindste uforsigtighed fra hans side ville medføre en udvisningsordre. Han måtte derfor, dreven af sin brændende iver og af slægtens traditioner, virke i det skjulte.

Adskillige gange overlod han sin gode ven, redaktør Hans Rudolf Hiort-Lorenzen, anonyme artikler til offentliggørelse i »Dannevirke«, ligesom han også, efter at Hiort-Lorenzen i slutningen af året 1877 havde set sig nødsaget til at forlade hjemstavnen og var blevet redaktør af »Nationaltidende« i København, påtog sig at levere bidrag til denne avis. Hele treden »Breve fra Nordslesvig« findes optaget i »Nationaltidende« i det første

halvår af 1878. Allerede få uger efter at Hiort-Lorenzen havde tiltrådt redaktionen, sendte Peter Skau sit første brev, der blev offentliggjort den 7. februar 1878. Det hedder her til indledning: »Kjære Ven! Da Du ifjor forlod os, lovede jeg Dig af og til at fortælle Dig lidt om, hvorledes vi have det herovre. Til Dig kan jeg jo tale frit Sprog ...«

Han fortsætter derefter med en kort historisk udredning af de særlige tilstande i Sønderjylland. I sit næste brev drøfter Peter Skau et tysk forbud mod en del skolebøger, væsentlig danske. Tredje brev omhandler forsamlingsfriheden, der »var nok saa meget Skin som Virkelighed«. I efterfølgende breve behandles kommunalfriheden, kirkefriheden og tyskernes forsikring om, at de stod »auf dem Rechtsboden«. Endvidere omtaler han det tyske sprogs udbredelse og giver en skildring af, hvorledes de danske sønderjyder bærer sig ad med at følge udviklingen i Danmark. Niende og tiende brev er om den udvidede tyskundervisning i skolerne og om de tyske historiebøgers forvanskede fremstilling af det dansk-tyske spørgsmål. I sit ellefte brev kommer Peter Skau ind på den russisk-tyrkiske krig, der i 1878 stod øverst som storpolitisk emne, derefter har han et brev om den tyske kultur, men kommer så i sit trettende og sidste brev nok engang ind på storpolitikken.

Han fortæller her, at de danske sønderjyder ikke uden videre kan bifalde Danmarks sympati for Rusland i krigen mod Tyrkiet, fordi der bestod en tilnærmelse mellem Rusland og Tyskland. »Modstræbende tog vi Parti, ikke for Tyrkiet, men mod Preussens Forbundsfælle, thi vi regnede atter med Begreberne: Dansk eller Tysk!« Og brevet slutter:

»Vi have jo just nu faaet Efterretning om det nye Attentat paa Keiser Vilhelm. Man har ondt ved at forstaa denne særlige Lyst til at dræbe hin gamle og tilmed personlig hæderlige Fyrste. Men det kan maaske være, det er rigtigt, hvad jeg har hørt fremsat som Gjætning, at det skulde være Socialisternes Plan at dræbe først Keiseren, saa Kronprinsen, Bismarck og Moltke, mere behøvedes ikke. Paa den Maade blev der Methode i Forbrydelsen. Det vilde være at frembringe Revolutionen med den ringeste Blodsudgydelse.

Dette lade vi staa hen, men vi holde fast paa Haabet, og vi tro, at Ret er Ret og Uret Uret, og at den gode Sag, Sandheden, staar fast, naar Løgn og Uret vakle. Vi tro ikke, vi ere Statsmænd, men vi holde fast ved det, vi have lært som Børn, og vi tro, at Enden skal vise, vi have Ret, ikke fordi vi ere visere end andre, men fordi vi ere mere enfoldige.«

Dette brev fremkom i »Nationaltidende« den 11. juni 1878, og i god overensstemmelse med det citerede udpluk fortæller Jens Jessen i sine »Minder fra Mariegaard«, at Peter Skau jævnligt i diskussioner hævdede, at ufrie tilstande næsten nødvendigvis måtte fremkalde nihilisme og revo-

lutionære tendenser, således som det var tilfældet for Ruslands vedkommende. Det var harmen over uretten, der fik ham ind på slige tanker.

En af dem, der med stor interesse havde læst Peter Skaus artikelrække, var digteren Holger Drachmann. Han havde netop året forud udsendt sin rejsebeskrivelse »Derovre fra Grænsen«, en bog, der bragte sin forfatter i forbigående unåde og varig mistillid hos det dengang alt og alle dominerende brandesianske parti. Holger Drachmann var som følge af sin politiske svingning selv blevet medarbejder ved højrebladet »Nationaltidende«, men det lykkedes ham ikke hos redaktøren at få at vide, hvem der havde skrevet artikelrækken »Breve fra Nordslesvig«, og han overlod da i stedet Hiort-Lorenzen et brev til viderebefordring, skrevet på Valdemars-dagen den 15. juni 1878. Da det giver et godt indtryk af den omstridte digters »sønderjyderi« i perioden efter bruddet med den radikale klike i hovedstaden, skal det bringes i sin helhed:

»Maa jeg herved, skøndt paa anden Haand, udtrykke for Dem min Tak for den stadige Forfriskning og Skærpelsen af mine egne Følelser for vor fælles Sympathi, som De har skænket mig gennem Deres »Breve fra Nordslesvig« (og særlig det XIIIde). Jeg betragter det som et sørgeligt Tidernes Tegn, at der blandt danske Forfattere og Literater, grundet paa private og personlige Forhold, endogsaa er bleven rejst Tvivl om Ægtheden af min egen nationale og patriotiske Tænkemaade – den som jeg ifjor ved mit Besøg derovre ved Grænsen saa levende fik vækket og styrket.

Desmere føler jeg imidlertid – gennem Brevskriveren fra Nordslesvig – hvor frisk og sund Luften er ved Grænsen, i Periferien, som Modsætning til den stagnerende i Hovedstaden, i Centrum.

Jeg gentager for Dem min Tak netop for den *Forfriskning*, De har bragt mig paa en Tid og i et Øjeblik, hvor jeg maaske er særlig modtagelig for ethvert Indtryk af mandig, klar og »enfoldig« Styrke. Jeg har selv erfaret, hvor let en Opinion kan vende sig, og hvor hurtigt i vor letlevende Tid det ene Indtryk afløses af det næste. Men hvor let end Tiden lever, og hvor overfladisk dens Roes eller Dadel er, saa har *De* idetmindste som Forkæmper for *Deres* Sag den absolute Fordel, at De kun kan mistænkeliggøres overfor en fremmed Erobrers Politimyndigheder og Soldater. Langt vanskeligere er det at leve blandt sine egne Landsmænd og stadig maatte kæmpe med al den Smaalighed, Skinsyge og Ufordragelighed, som ere de pinlige Følger af »smaa« Forhold.

Jeg vilde ønske, at jeg var Nordslesviger som De selv og Deres Lidelsesfæller. Jeg vilde da kunne stille mig i Rækkerne, i en Kamp paa en saa *bred Basis* som Deres, og hæve min Stemme sammen med Mænd, der tale et saa »enfoldigt« universelt Sprog som De – et Sprog, der snart synes at være det eneste, som har Magt til at vække *noget* i danske Hjærter og Tænkemaader.

Hr. Redaktør Lorenzen har velvilligt lovet mig at tilstille Dem disse Linjer, da De selv, paa en Forespørgsel af mig herom og af Grunde, som jeg maa respektere, ønsker at bevare Deres Anonymitet i Deres – lad os haabe det – midlertidige Hjem som »preussiskt«.

Med stedsevarende Interesse og Tak

Deres ærbødige
Holger Drachmann.«

Der er vel kun grund til at formode, at Peter Skau er blevet glad og måske endda stolt over at modtage et så smukt og anerkendende brev fra en mand, hvis navn dengang var på alles læber, men han er også blevet angst! Sæt, at det blev kendt, at han var forfatter til artikelrækken i »Nationaltidende«. Hvad ville det ikke få for konsekvenser for ham og hans pårørende? Et mere talende vidnesbyrd om det tryk, som fremmedherredømmet lagde på hans sind, kan ikke gives end den tavshed, der fulgte efter. Drachmann modtog aldrig et svar på sin hilsen, og med det trettende brev standsede artikelrækken fra Nordslesvig.

Både undersåtforhold og sygdom tvang Peter Skau til at føre en stille og tilbagetrukken tilværelse, men folk, der kom i nærmere forbindelse med ham, var ikke i tvivl om hans betydning, fortæller redaktør Jens Jessen. »I en ualmindelig grad gjorde han indtryk af at være en dannet mand, selv om han nu og da var iført en dragt, der harmonerede med hans landlige sysler i stalden og på marken. Mens mangan halv- eller kvartdannet proprietær med stor flid går ud på at blive henregnet til, hvad der i adresse-avis-stil hedder »Landboere uden for Bondestanden«, så sagde cand. Skau altid »vi Bønder«. Han var fri for ethvert slags arrogance eller standshovmod, han agtede den oplyste landbostand i Haderslev-egnen højt og skattede dygtighed og hæderlighed, hvor han fandt den. Han var derfor velset af alle og ikke engang ilde lidt af tyskerne«.

I 1875 var Peter Skau blevet gift. Hans brud, Rose Schrøder, var en datter af forstråd Caspar Hermann Schrøder og hustru, Else Marie Wildfang. Begge hendes forældre var sønderjyder; faderens vugge havde stået i Ulfshus ved Haderslev, og moderen var fra Feldum, men hun selv var født i 1847 på Wedellsborg gods på Fyn, hvor hendes fader siden 1845 og til sin død i 1906 virkede som skovrider.

Som så mange andre unge piger af god familie blev Rose Schrøder i sin barndom sendt til Christiansfeld for at blive opdraget der, men da den danske præst ved Brødremenigheden, pastor Joseph Aastrup, fik sin afsked i 1864, var tiden også inde for Rose Schrøder til at forlade dette sted. Hun fulgte med sine veninder, nu begge bestyrerinder, Augusta og Cornelia Aastrup, søstre til pastor Aastrup, til Gnadau mellem Magdeburg og Halle. I denne lille købstad, en herrnhutisk koloni i lighed med Christiansfeld, tilbragte hun tre år, et ophold, der prægede den unge kvinde for livet. Jens

Rose Skau, f. Schrøder (født 16. 4. 1847, død 29. 1. 1882).

Jessen fortæller, at den omhyggelige opdragelse og undervisning, som hun havde modtaget i Brødre-menigheds-miljøet, havde haft en meget udviklende indflydelse, og da hun senere fik sin dannelse kompletteret på dansk grund og havde afstrøget det forcerede tarveligheds-præg i klædedragt og det øvrige herrnhutiske væsen, viste det sig, at påvirkningen i Gnadau havde været meget gavnlig, om den end måske var skyld i en vis umistænk-somhed og alt for god tro til menneskene, der undertiden forledede hende til en oprigtighed, som ikke var tilstrækkelig forsigtig, og som, når den blev skuffet eller krænket, vakte en del bitterhed.

Efter at hun i nogen tid havde undervist sine yngre søstre i skovrider-gården på Wedellsborg gods, kom hun til Haderslev og blev lærerinde på frøken Louise Taubers pigeskole, og her lærte hun Peter Skau at kende. Hun skrev hjem til sine forældre og spurgte, om de havde noget imod, at hun spillede med i en dilettantkomedie »Valbygaasen« af Erik Bøgh. »Gan-ske vist skal jeg spille Elskerinde-rollen, men Elskeren er Kandidat Skau fra Mariegaard, – ham er der såmænd ingen Fare ved!« Men da stykket var

blevet spillet tre gange, sagde den gamle stiftfysikus P. A. Madvig til sin kone: »Nu tror jeg ikke, at de spiller komedie længere.«

Det var ikke nogen helt let opgave, Rose Schrøder gik ind til. Den gamle svigermor var vant til at herske og var ingenlunde til sinds at opgive sin stilling. Hun fandt det upassende, at den unge frue sad med til bords; – den unge kone burde jo opvarte og spise bagefter! Men Rose var ikke indstillet på gammeldags sønderjysk bondeskik, og da hendes mand i et og alt rettede sig efter sin moder, var der visse vanskeligheder i begyndelsen. De danske familier i Haderslev delte sig ligefrem i to partier, som henholdsvis holdt med den gamle og den unge kone, men snart vandt Rose dog den gamles kærlighed og overtog styret i huset.

»Med sine talenter og sin ynde blev den unge frue på Mariegård en prydelse for huset,« fortæller Jens Jessen videre. »Det blev et smukt hjem, hvor alt bar dette præg af smag og en ordnende hånd, som kun findes, hvor husmoderen har evne til at give det. Der kunne være yndigt på Mariegård. En aften var der besøg af en ung dansktalende dame fra Holsten af adelig familie, en yngre præst, der på den tid opholdt sig i Haderslev og af tredjemand (– og man gætter næppe fejl ved at antage, at denne »tredjemand« var mindeartiklens forfatter, Jens Jessen). Den gamle moder trak sig tidligt tilbage, og det unge ægtepar tilbragte nu aftenen i livlig samtale med de tre gæster. Der taltes om nyere dansk og fransk litteratur, om musik og om religiøse materier. Både hr. og fru Skau havde mangesidige interesser og forstod at føre en samtale med liv og frihed. De dejlige danske salmer blev også genstand for samtalen, og fru Skau satte sig til klaveret og spillede, mens alle deltog i sangen. Den unge kone kunne ikke godt lade være at synge med, og hendes mand måtte af hensyn til hendes svage bryst gentagne gange bede hende om ikke at anstrenge sig. Ingen ville ved sådan lejlighed falde på, at den unge hustru havde fået en halv-tysk, herrnhutisk opdragelse.

Den unge fru Skau satte en ære i at bære navnet Skau, ligesom hendes mands slægtninge altid var velkomne på gården og gerne kom der. Efterhånden forøgedes familien med et par børn, en søn, der efter bedstefaderen fik navnet Laurids Skau, og en lille pige, Marie Elisabeth. De to børn var til lige glæde for alle i huset, for den gamle bedstemoder ikke mindre end for forældrene. De små blev et forenende bånd mellem de tre, der var så forskellige i karakter og udvikling.

I den lille Laurids Skau stod bedstefaderens begavelse og vilje op igen. Drengen kunne undertiden være noget stridig, men når han indså sin fejl, kunne han tilstå den med en frimodighed og ærlighed, der ellers ikke ligger for barnealderen. Som alle tidlig udviklede børn var han noget gammelklogt reflekterende. En dag, da han var i femårsalderen, havde han været uartig mod barnepigen, som han ellers holdt meget af. En ung pige,

der havde set det, sagde senere til ham: »Laurids, Vor Herre har sagt til mig, at han er vred på dig.« »Hvorfor det?« »Fordi du igår var uartig.« Det tog han imod og gik nu og tænkte over det. En dags tid efter kom han til den unge pige og sagde: »Hør du, når Vor Herre en anden gang er vred på mig, vil du så ikke sige til ham, om han vil sige det til mig selv!« Liggende små vidnesbyrd om tidlig kløgt var ikke sjældne.

»Endnu for fire år siden færdedes alle disse medlemmer af familien Skau på Mariegård, men døden havde i flere år truet med at opløse den«, hedder det derefter i Jens Jessens personligt stærkt engagerede »Minder fra Mariegaard«. »En langvarig svindsot tærede på den unge kones livstråd. Idelig havde hun tanken henvendt på døden, om hun end talte derom uden at hentyde til, at det var hende selv, spørgsmålene gjaldt. Endog med folk, som hun i folkelig henseende havde meget imod, kunne hun tale om religionen. Både hun og hendes mand havde det gode hjertelag at forudsætte ærlige religiøse interesser hos mennesker, de ellers ingenlunde holdt for deres venner.

Men hun glemte ikke kærligheden til fædrelandet. En dag i den sidste uges tid af den lange sygdom lå hun på chaiselonguen i dagligstuen, da en tysk diakonisse kom ind for at bede om en gave til diakonissesagen. Hun begyndte på tysk, men slog så dog over på dansk. »Vi giver ikke noget til germaniseringsbestrebelse«, svarede den lidende. Diakonissen havde imidlertid undskyldninger i massevis; hun hørte ikke til den afdeling af diakonisserne, der var sat til at lære småbørnene tysk i asylerne o. s. v. Det var heller ikke tilfældet, at man på hospitalet nødte de syge børn til at begynde at tale tysk o. s. v., o. s. v. For at befri den lidende dame for mere overhæng tilbød en tilstedeværende (sikkert Jens Jessen!) den syge frue at hente hendes mand. Da han kom, begyndte diakonissen på ny, og enden blev, at hun fik en marks penge. Således gik det jo sædvanlig hos danske undersætter, der ikke ville ilde omtales hos autoriteterne og derved udsættes for ubehageligheder«.

Det gjorde den syge så godt at høre en mild og kærlig dom om andre. »De må have kendt mange gode mennesker,« sagde hun en dag i en samtale« – åbenbart med Jens Jessen, der slutter sin minderune over den syge fru Skau: »Selv var hun trofast til det sidste. Støttet på sin moders og en kær venindes arm kom hun en af de sidste dage før sin død ind i dagligstuen for endnu engang at hilse på en besøgende og sige ham farvel. Hun havde i forvejen givet ham et billede af sig selv og sine børn.«

Den sidste dags tid tilhørte familiens medlemmer, med hvem den unge frue skiltes på den kærligste og mest rørende måde. Den sidste nat stod den gamle bedstemoder op for at komme ned og sige farvel til svigerdatteren, der da samtidig også så sin egen far, skovrider Schrøder, for sidste gang. De to små børn forstod naturligvis ikke, hvad der var på færde, men et

over al måde rørende udtryk for Peter Skaus omsorg for de små har vi i den lange håndskrevne beretning, han har efterladt sig om sin hustrus død den 29. januar 1882, skrevet umiddelbart efter, at han var blevet ene. Hele skildringen vidner om ægteparrets urokkelige kristentro. Hans Adolph Brorsons gamle salme »Vor tro er vor forvisning på, at vi Guds nåde have, som ingen af sig selv kan få, men den er Åndens gave« etc. var de sidste ord, han læste for den døende, efter at de sammen havde fremsagt Forsagelsen, Trosbekendelsen og Fadervor. Før sin død havde Rose Skau også bestemt, hvilke salmer af Fengers Salmebog der skulle synges ved hendes jordfærd. Man opnåede endog tilladelse til, at pastor Nansen fra Taps måtte holde en sørgetale i hjemmet.

Peter Skau skal have været stærkt bevæget ved sin kun 35-årige hustrus jordfærd, skønt døden længe havde været forudset. Ved kisten rettede han en hjertelig tak til alle dem, der havde været den afdøde til nogen trøst under hendes lange sygdom. Fremover måtte han nu helt og holdent vi sig den opgave, som børnene stillede ham dag efter dag. Hans gamle moder kunde efterhånden ikke være ham til synderlig hjælp. Hun havde opnået en høj alder og haft en god alderdom hos sin søn og svigerdatter, men sidst på året 1883 måtte også hun føres til sit sidste hvilested. Hun var da godt 78 år gammel. Det blev pastor Mørk Hansen fra Vonsild, der kom til at tale ved hendes kiste. Han var kommet til at stå den afdøde personligt nær, fordi hans svoger og svigerinde, realskolelærer Frederik Utke og hustru, havde færdedes så meget på Mariegård i årene frem til svogerens død i 1876, og han kunde nu om den afdøde vidne, at hun altid havde opfyldt sin pligt og været en trofast støtte for sin mand, en kærlig moder for sine børn og børnebørn.

Derefter sad Peter Skau ene tilbage på Mariegård med sine børn. Så længe hans moder levede, havde han ikke villet afhænde gården, men efter hendes død blev det ham klart, at ejendommen måtte over på andre hænder. Årene omkring 1880 var vanskelige år for landbruget, og det var derfor ikke nogen let sag at få en så stor gård solgt. Dette problem blev ikke mindre ved, at Skau ikke ønskede at sælge til en tysker. Netop i disse år havde der fundet en ret stor afvandring sted af unge dansksindede sønderjyder, der ikke ønskede at blive preussiske soldater, og det viste sig derfor at være meget vanskeligt at finde en passende køber. Resultatet af mange overvejelser blev da, at Peter Skaus svigerfader på Fyn, Caspar Hermann Schrøder, den 25. maj 1884 lod sig skrive for gården, der fremover blev drevet ved forpagter.

Det var ikke med noget let hjerte, at Peter Skau beredte sig på at forlade sit hjem og den sønderjyske jord. Han havde meget at ordne før bortreisen, men alligevel fandt han stunder til at sende en hilsen til redaktør Jens Jensen, der i marts 1884 havde påbegyndt afsoningen af sin første fængsels-

straf i Glückstadt. Peter Skau havde ikke villet forlade Sønderjylland uden at sige ham farvel, skriver Jens Jessen.

Brevet havde åndet mismod, og Peter Skau, der lige netop var fyldt 47 år, bar da heller ikke længe fraværelsen fra Sønderjylland. Hans helbred var i virkeligheden vaklende, da han brød op. I Odense havde han fået ansættelse ved kontorarbejde, og det var hans håb at komme ind i en embedsstilling igen. Indtil han kom i ordnede forhold, måtte hans to børn anbringes hos deres bedsteforældre på skovridergården Rørdam på Wedellsborg gods, men som naturligt var, længtes han efter at se sine børn. En måneds tid efter, at han havde fået sig indrettet i Odense, skriver han den 15. august til sin svigerfar om nogle papirer vedrørende Mariegård og fortsætter: »Det kan være, jeg i Morgen tager til Balslev. Jeg vilde gjerne tale med Frk. Tauber, vilde ogsaa gjerne se Børnene, og jeg forsømmer desværre ikke noget derved. Igaar blev jeg saa overmaade daarlig efter Middagsmaden, og i Dag har jeg været saa kraftesløs, at jeg knap har kunnet gaa op paa Kontoret. Der har ikke været Tale om at læse. Jeg hængte over Bogen i Morges, men siden har jeg slet ikke arbejdet, før jeg skriver dette Brev; ja jeg læste »Fyens Stiftstidende« paa Kontoret. Jeg har kjøbt en Flaske »Brama Livs-Elexir«, jeg vil dog prøve et par Flasker. Under disse Omstændigheder finder jeg det rigtigt, hvis jeg da er saa rask, at jeg kan, at gjøre denne Rejse. Jeg faar vel Natteleje enten paa den ene eller anden Maade.«

Den 16. august tog han afsted med toget fra Odense og på stationen i Nørre Åby stod han af toget for at spadsere til svigerforældrenes hjem, men undervejs blev han pludselig overmandet af sygdommen. Den skarpe blæst havde været for meget for ham, og han måtte søge ind i en bondegård for at bede om et glas vand. Da gårdens folk hurtigt så, hvor syg den fremmede vandringsmand var, fik de ham bragt i seng. En læge blev tilkaldt, men et par timer senere udåndede han hos de ham ganske ubekendte mennesker, den 17. august 1884. Også Peter Skaus kiste blev ført til Mariegård, hvorfra han den 21. august blev jordet i familiegravstedet på Gl. Haderslev kirkegård.

Meddelelsen om Laurids Skaus sidstlevende søns død under så sørgelige omstændigheder og om den tragiske skæbne, der lige siden tabet af Sønderjylland havde hvilet over hans efterslægt, kunne ikke andet end påkalde sig opmærksomheden hos alle de mange, der i sin tid havde oplevet den unge Laurids Skau som inkarnationen af Sønderjyllands danskhed, og megen medfølelse samlede sig om den så hårdt ramte familie.

En af dem, der tilbød sin hjælp i nødens stund, var Peter Skaus ven fra studieårene, pastor Ludvig Wagner. Han flyttede i 1885 fra præsteembedet i Seest ved Kolding til Lyngby ved Sorø. Indtil nådsensårets udløb her havde pastor Wagners hustru med familie taget foreløbigt ophold i Sorø,

Mariegård i Gl. Haderslev.

og hos hende kom den lille forældreløse dreng til at bo for at blive elev i Akademiets forberedelsesklasse. Men endnu inden årets udgang, den 27. november 1885, døde også han, kun 9 år gammel. Han blev begravet i Lyngø, og i kirkebogen herfra oplyser pastor Wagner, at dødsårsagen var tarmslyng, og han har tilføjet: »Sønnesøn af Danskhedens Forkæmper Laurids Skau«.

Dermed var den sidste af Laurids Skaus mandlige efterkommere blevet dødens bytte. Tilbage er blot at tilføje, at Peter Skaus lille pige, Marie Elisabeth, fik et langt liv i vuggegave. Hun blev gift med sin halvfætter, skovridder, forstkandidat Ejler Johannes Schrøder, R. a. D., moder til seks børn, og hun lever endnu på alderdomshjemmet i Sorø, over 90 år gammel.

Grundlaget for den her bragte fremstilling af Laurids Skaus efterslægt udgør et par avisartikler, i »Flensborg Avis« 1885 5/12 af Jens Jessen (under mærket -s-): Minder fra Mariegaard og i »Nationaltidende« 1946 22/11 af Andreas Friberg: Et Drachmann-Brev. Jeg takker bibliotekslektor Poul Kürstein, Flensborg, og direktør, civilingeniør Per Schrøder, Holte, for henvisning til hver sin avisartikel. Sidstnævnte ligeledes for private oplysninger.

I øvrigt kan der henvises til: L. S. Ravn: Skau-slægten (maskinskrevet slægts-tavle); H. V. Gregersen: Laurids Skaus brevveksling med politiske venner i Sønderjylland, 1970 (med Laurids Skaus brevveksling med sine egne sønner); Andreas Øster om Christianefeld i 1864 (Sjy Årb 1968); L.A. Haderslev herreds skyld- og panteprotokoller (om afhændelsen af Mariegård).

Valsbøl og Store Vi degneskoler 1850-64

De gamle degneskoler i Valsbøl og Store Vi eksisterer ikke mere. De to landsbyer var blandt målene for den store egnsvandring den 5. september, hvor deltagerne så kirkerne. Fhv. skoleinspektør L. S. Ravn, Haderslev, supplerer kirkebesøgene med en beskrivelse af livet i skolerne i mellemkrigsårene i forrige århundrede.

De danske sprogreskripter af februar-marts 1851 omfattede de såkaldte blandede distrikter, det vil sige Tønder købstad og 49 landsogne, fordelt med ni sogne i Gottorp provsti, ti sogne i Tønder provsti, fire sogne i Husum-Bredsted provstier, samt Flensborg provstis 26 landsogne.

Reskripterne var bortset fra nogle særlige bestemmelser for Tønder by og Læk sogn enslydende for alle sogne og bestemte, at undervisningsproget i distrikternes almue- og borgerskoler skulle være dansk. For den lavere undervisning træder denne bestemmelse i kraft straks til indeværende års sommer; for den højere undervisning efterhånden som de, der har modtaget den lavere undervisning på dansk, kommer til at deltage i samme. Det tyske sprog optages blandt undervisningsgenstandene således, at dertil anvendes indtil fire timer ugentlig. Hvad kirkesproget angår, da skal der i bemeldte sognes kirker prædikeres afvekslende dansk og tysk. Kirkelige handlinger foretages i det sprog, som vedkommende udtrykkelig ønsker.

Formålet var atter at give det danske sprog den plads i kirke og skole, som det i tidens løb havde mistet eller stod i fare for at miste i mange sydslesvigske sogne.

Sprogreskripterne af 1851 var skrivebordsarbejde. Et hold af præster og et langt større hold af skolelærere var nødvendige til at føre bestemmelserne ud i livet. Om de præster i de blandede distrikter, der i sin tid påtog sig den meget krævende opgave, foreligger der ret udførlige biografiske oplysninger, og mange af dem har selv fortalt om deres virke, deres håb og skuffelser, og en række forfattere har senere uddybet emnet. Derimod har kun få lærere under sprogreskripterne fået en udførlig og fortjent omtale. Om det store flertal af de over 350 lærere, der har virket i de blandede distrikter i tiden 1851-1864, foreligger ingen eller i hvert fald meget sparsomme oplysninger. Og dog formåede adskillige af dem trods store vanskeligheder og den voksende nationale spænding at bryde isen; at få det til at spire og at opnå den personlige kontakt med børnene og hjemmene, der lovede godt for fremtiden, om ikke krigen i 1864 pludselig havde ødelagt chancen for det arbejde på lang sigt, som de stod midt i.

Nu tegner sig situationen lige fra starten i 1850-51 og til afslutningen i 1864 ret forskellig for præsternes og lærernes vedkommende. I Flensborg provsti forbliver således kun fire sognepræster i deres embeder, deriblandt

Peter Petersen, sognepræst i Store Vi fra 1843–61. Tyve embeder nybesættes med unge og uprøvede præster; kun pastor Hans Chr. Lassen i Adelby er over 40 år. Langt de fleste præster nordfra er hverken fortrolige med den sønderjyske dialekt eller det miljø, de skal virke i. Præsten var den kongelig udnævnte embedsmand, som menigheden af politiske grunde de fleste steder lagde så mange hindringer i vejen og viste så ringe velvilje som vel muligt. Derfor blev da også resultatet mange steder kirkelig set ringe, år for år snarere dårligere. Der finder mange nybesættelser sted, og navnlig i tiden 1858–63 er der adskillige præster, der giver op og søger nordpå. Kun seks af de i 1851 ansatte præster bliver i de følgende tretten år i samme embede. I 1864 bliver alle præsterne i de blandede distrikter med undtagelse af Chr. Christiansen i Medelby, Jep Jepsen i Humtrup og Hans Chr. Göttge i Udbjerg afskediget.

Kun en ringe brøkdel af lærerne i de blandede distrikter kan i 1850–51 undervise i dansk. Af hovedlærerne (svarende til første- og enelærerne) var halvfjerds udgået fra tyske seminarier, kun tyve fra danske, men næsten ingen af autodidakterne, elementarlærerne og biskolelærerne ved de 144 landsbyskoler havde så godt et kendskab til det danske sprog, at de kunne føre reskripterne ud i livet. Men for lærernes vedkommende sker der ikke en pludselig udskiftning. De fleste lærere forbliver kortere eller længere tid – oftest op til 1855 i deres embeder. De lærere, der fulgte præsternes eksempel og efter Istedslaget tog over Ejderen, blev afskediget den 21. september 1850. Enkelte lærere søgte i erkendelse af deres ukendskab til det danske sprog om entledigelse og fik bevilget pension eller ventepenge.

Afskedigelserne af lærere i tiden 1851–55 skyldes så godt som udelukkende alder og svagelighed og omfatter næppe flere end elleve lærere. Det er først efter, at Carl Moltke i 1855 som slesvigsk minister er blevet afløst af H. L. A. Raasløff, at der under de givne forhold træffes ekstraordinære foranstaltninger for de læreres vedkommende, der ikke magter det danske sprog, og hvis entledigelse af sognepræsten, kirkevisitoriet og biskoppen anses for aldeles nødvendig, og som så godt som alle selv anmoder om afsked. Det drejer sig om atten lærere, der får bevilget pension eller ventepenge, som vil være at udrede af den kongelige kasse med et årligt beløb på i alt 3056 rdlr. Nu er der kommet mange unge danske hjælpelærere til Sydslesvig og efterhånden, som de opnår fast ansættelse, skifter billedet tydeligt, så det i 1863 tegner et klart flertal af danskuddannede lærere. Blandt hovedlærerne er nu kun 22 udgået fra tyske seminarier, 83 fra danske, og også elementarlærerne og præparanderne er danskkyndige.

Den danske lærer har i et roligt tempo, men alligevel på forholdsvis kort åremål fået et godt fodfæste i de blandede distrikters landsbyskoler, og hvad der er vigtigt, der hersker i hans rækker ikke den modløshed og bitterhed, som vi møder hos mange præster. Der var i mange skoledistrikter

skabt gode betingelser for fremgang i sprogreformens ånd set på længere sigt. Det borgede navnlig efter 1855 den stab af danske lærere for, som med få undtagelser af tilsynet, biskoppen, provsterne og præsterne fik megen ros og anerkendelse for dygtigt og trofast arbejde. Vist var der endnu lang vej at gå, og det danske skolearbejde blev på det politiske plan navnlig i stænderforsamlingerne stadig udsat for voldsomme angreb af tysk-orienterede modstandere. Man kan heller ikke se bort fra, at lærernes kulturelle pionerarbejde nede i Sydslesvig ikke blev bakket op hjemmefra; det savnede en bredere basis og forbindelse og støtte fra moderlandet. Det tragiske var, at den øgede nationale spænding medførte, at dette arbejde efter kun tretten år i krigens fodspor i løbet af få uger blev kastet omkuld, og mange dygtige lærere måtte friste en ulykkelig skæbne, afskediget med kort varsel og uden pension.

»Historisk Samfund for Sønderjylland« har på sin egnsvandring lørdag den 5. september besøgt Valsbøl og Store Vi. I denne forbindelse ligger det nært at bringe nogle biografiske oplysninger om lærerne, der under sprogreskriptionerne virkede ved nævnte sognes degneskoler.

Degneskolen i Store Vi var opført i 1823 og havde i 1857 to klasser med 111 børn. Fra tiden 1850–64 foreligger ingen skolekrøniker eller andre skriftlige kilder om sognets skoler. I Store Vi sognearkiv, der i dag ligger i Lindewitt centralskole, giver »Die Geschichte der Schule zu Grossenwiehe« udarbejdet af Leopold Schmitt kun sparsomme oplysninger om lærerne fra nævnte tidsrum.

Hovedlærer og degn ved Store Vi skole var fra 1828 til 1854 *Jes Schmid*, født 13. 5. 1792 i Havetoft sogn, søn af kådner og tømrer Jes Schmid og Maria Christina, f. Jacobsen, gift 25. 9. 1816 i Flensborg med Anna Maria Jørgensen. Var i femten år hjælpelærer ved St. Johannis skrive- og regneskole i Flensborg, blev i 1827 kaldet til distriktsskolelærer i Fladsby, Sørup sogn, men flyttede 20. 10. 1828 til Store Vi som degn og hovedlærer. Han var fra barnsben af svagelig, rantes i 1850 af et slagtilfælde, men forblev i sin skole til sin sidste levedag, 11. 5. 1854. Pastor Peter Petersen skrev i kirkebogen for Store Vi: Sit tibi terra levis (måtte jorden hvile let på dig). Jes Schmid har sikkert været trofast i sin gerning, men har næppe magtet det danske sprog til undervisningsbrug. Danskundervisningen er blevet betroet hans medhjælper.

Andreas Madsen Møller, født 26. 12. 1826 i Frørup ved Christiansfeld, søn af Mads Hansen Dal og Maren Madsdatter i Frøruprød, gift 1. gang 22. 3. 1867 med Maren Bendix Jørgensen, født 27. 12. 1845 i Risbrig, Nr. Haksted sogn, død 10. 2. 1875, gift 2. gang 1. 12. 1876 med Mette Kirstine Andersen, født 6. 8. 1853 i Bække, død 20. 3. 1913 i Vorbasse, Ribe amt. Møller blev dimitteret fra Jelling seminarium i 1850, havde været hjælpelærer i Vilstrup, Haderslev amt, og var fra juni 1851–55 hjælpelærer hos

degn Jes Schmid i Store Vi, derefter fra 3. 1. 1855 – 22. 3. 1855 lærer i Harreslev, endelig fra 1855 lærer i Risbrig, Nr. Haksted sogn til han den 22. 5. 1864 blev afskediget uden pension; men allerede i maj måned lykkedes det ham at få ansættelse i Vorbasse, hvor han døde 27. 7. 1891.

Degn og hovedlærer i Store Vi blev fra 1855–61 *Peter Lasthein*, født 16. 11. 1819 på Ravnsgaard ved Jels, søn af gdr. Jørgen Nielsen Lasthein og Grete Marie Bertelsen, gift 23. 10. 1846 med Bolette Marie Fuglsang, datter af degnen i Skodborg Hans Christian Fuglsang og Mette Nicoline f. Høyrup, dimitteret fra Skaarup seminarium 1840, hjælpelærer i Ødis 1840–42, i Skodborg 1842–46, lærer i Anslet, Fjelstrup sogn 1846–51, i Harreslev, Hanved sogn, 1851–55, hovedlærer i Store Vi 1855–61, lærer og kirkesanger i Tanderup på Fyn 1861–87, Dbmd. 1860, død 16. 1. 1890 i Tanderup. Lasthein får megen ros af generalsuperintendent Asschenfeldt og provst Aleth Hansen for dygtigt og danskpræget arbejde. Efterhånden mødte han megen modstand og blev af sine politiske modstandere hånet, bl. a. med en karrikatur i »Altonaer Mercur«, der blev delt ud i sognet. Under disse omstændigheder gav han pludselig op og søgte nordpå.

Et uddrag af hans efterladte utrykte erindringer ved Aage Bonde ligger på landsarkivet i Åbenrå, og et afsnit af erindringerne er gengivet i Syd-slesvigsk Kirkekalender 1950, s. 94–111.

Hjælpelærer hos Lasthein var *Johann Christian Carsten Anthonissen*, født 7. 12. 1834 i Lyksborg, søn af husmand Hans Anthonissen og Maria Christina f. Christiansen, undervist og konfirmeret på tysk, ikke seminarieuddannet, hjælpelærer i Holkenheide, i Eskriis, i Goldelund i Harreslev 1853–55, i Store Vi 1855–58, distriktsskolelærer i Solved, Fjorde sogn 1859–64, afskediget 29. 3. 1864 p. gr. af ukendskab til det tyske sprog, boede i Lyksborg og søgte i yderste fattigdom regeringen i Slesvig om ventepenge, men fik 21. 11. 1866 afslag.

Sidste hovedlærer under sprogreskripterne var *Lauge Peter Joh. Kyster*, født 12. 5. 1830 i Vonsild, søn af gdr. Johannes Jespersen Kyster og Karen Matzdatter Juul, gift 1855 i Adelby med Anne Elisabeth Lorentzen, født 13. 2. 1828, død 22. 2. 1915, dim. Jelling sem. 1850, lærer i Nørre-Jørgensby, Adelby sogn, 1851–55, i Fladsby, Sørup sogn, 1855–58, degn og lærer i Store Vi 1861–1864, afskediget 10. 5. 1864, da han ikke ville underkaste sig den krævede visitation, lærer i Framlev, Århus amt, 8. 2. 1865, død 10. 10. 1873.

Vilh. Skovgaard-Petersen: Slægten Tinglev og Wiuff, 1917, s. 51.

VALSBØL DEGNEKOLE

havde i 1859 to klasser med 115 børn. Den ældste skole nedbrændte i 1824 og blev genopført omtrent i samme størrelse. Efter at den var blevet ud-

videt i 1852 og 1855 blev den for anden gang lagt i aske den 24. 2. 1858. Intet blev reddet, selv lærerens køer indebrændte.

Skolekroniken er påbegyndt af Fr. Aug. Schmidt i 1855 i henhold til kirkevisitatoriets cirkulære af 12. 2. 1855 og er ført på dansk indtil 1864.

Johan Heinrich Carstens, født 9. 9. 1817 i St. Marie sogn i Flensborg, søn af mægler Ahrend Moritz Carstens og Dorothea Schlichting, gift i Valsbøl 12. 4. 1846 med Cæcilia Margaretha Dorothea Eckström fra Sønderborg, dim. Tønder seminarium 1840, lærer ved Andresens institut i Altona, degn og lærer i Valsbøl 1856–51. Da han ikke kunne undervise på dansk, blev han efter ansøgning afskediget 17. 6. 1851 med 300 mk. courant i ventepenge. Blev senere overlærer ved pigeskolen i Slesvig. Han døde 28. 5. 1861.

Hans efterfølger *Friedrich Adolph Schmidt*, født 10. 4. 1816 i Flensborg, gift 1. 11. 1846 med Johanna Philippine Maria Habig, dim. Skaarup seminarium 1842, hjælpelærer i Flensborg 1842–46, lærer i Tarp, Oversø sogn, 1846–51, degn og lærer i Valsbøl 1851–58, degn og lærer i Svesing 1858, afskediget 20. 4. 1864 uden pension, søgte 28. 9. 1864 embedet i Ulkebøl, Sønderborg amt, men fik det ikke. Blev genindsat i sit embede i Svesing, hvor han virkede »segensreich« til sin død 9. 2. 1874.

Pastor Brask i Valsbøl indberetter i 1854: en meget dygtig lærer, den danske sag hengiven, sidder i trange kår med sin allerede talrige familie.

Jeppé Julius Jepsen, født 22. 7. 1837 i Vejstrup ved Kolding, søn af lærer Rasmus Jepsen, dim. Jelling seminarium 1856, hjælpelærer i Vester Nebel 1856–58, lærer i Tvedskov, Adelby sogn 1858, degn og lærer i Valsbøl 1859–10. 5. 1864, afskediget uden pension, lærer i Borre på Møn 3. 11. 1864, pensioneret 1. 8. 1907, død 9. 1. 1910 i Kolding.

Provst Aleth Hansen i 1861: En flittig og dygtig lærer.

H. F. Feilberg skriver i brev af 23. 4. 1859 til Regenburg: Vi har en fortrinlig lærer, Jepsen, der med stor iver og inderlig kærlighed røgter sit kald.

Blandt elementarlærerne kan nævnes *Diedrich Johan Friedrich Holst*, født 9. 5. 1839 i Högel, Breklum sogn, søn af lærer Jacob Friedrich Holst og Johanna Green, gift 1. gang i Tønder 8. 6. 1862 med Maria Catharina Hagge, datter af kræmmer Hinrich Hagge og hustru Sophia, 2. gang i Broager 7. 8. 1866 med Anna Maria Vesterlund, datter af lærer Mads Hansen Vesterlund i Skelde, dim. Tønder seminarium 1862. Før seminariet hjælpelærer i Valsbøl 1858–59, lærer i Skelde, Broager sogn 1862–1902, død i Brunsnæs 6. 2. 1911.

Efter at sprogeskripterne var ophævet allerede den 19. 2. 1864 af den preussiske regeringskommissær v. Zedlitz, blev Johan Heinrich Ewers fra Broby sogn ansat i Valsby. Han udskiftede de danske læsebøger med Egenførde læsetabeller. Et nyt afsnit i skolens historie var indledt.

L. S. Ravn.

BOGANMELDELSER

Otto Didrik Schack: *Grænsesind – Optegnelser fra årene 1913–49*, 244 sider, Gyldendal.

Denne bog er en glædelig overraskelse. Ganske vist savner den kyndig afpudsning. Navneregisteret er temmelig værdiløst. Hvad hjælper det, at der til orientering om Jørgen Jørgensen står »politiker, minister«, når der er to Jørgen Jørgensen'er af den slags. Det er for karrigt at oplyse, at Breitscheid er politiker og Erzberger tysk politiker. Det er forkert, at Hans Schmidt, Gaarsblok, har været hjemmetysk folketingsmand, og det er ganske tilfældigt, hvilke af de danske folketingsmænd, der i registeret placeres i folketinget. Om fru Bredsdorff oplyses, at hun er enke, om fru Jessen, at hun er gift med redaktør Jessen, skønt hun på det tidspunkt har været enke betydeligt længere end fru Bredsdorff. Og der optræder navne som Janne Marcussen, der slet ingen henvisning får, skønt omtalen i Hans Andersens artikel i Sønderjysk Månedsskrift maj 1965 kunne gøre krav derpå.

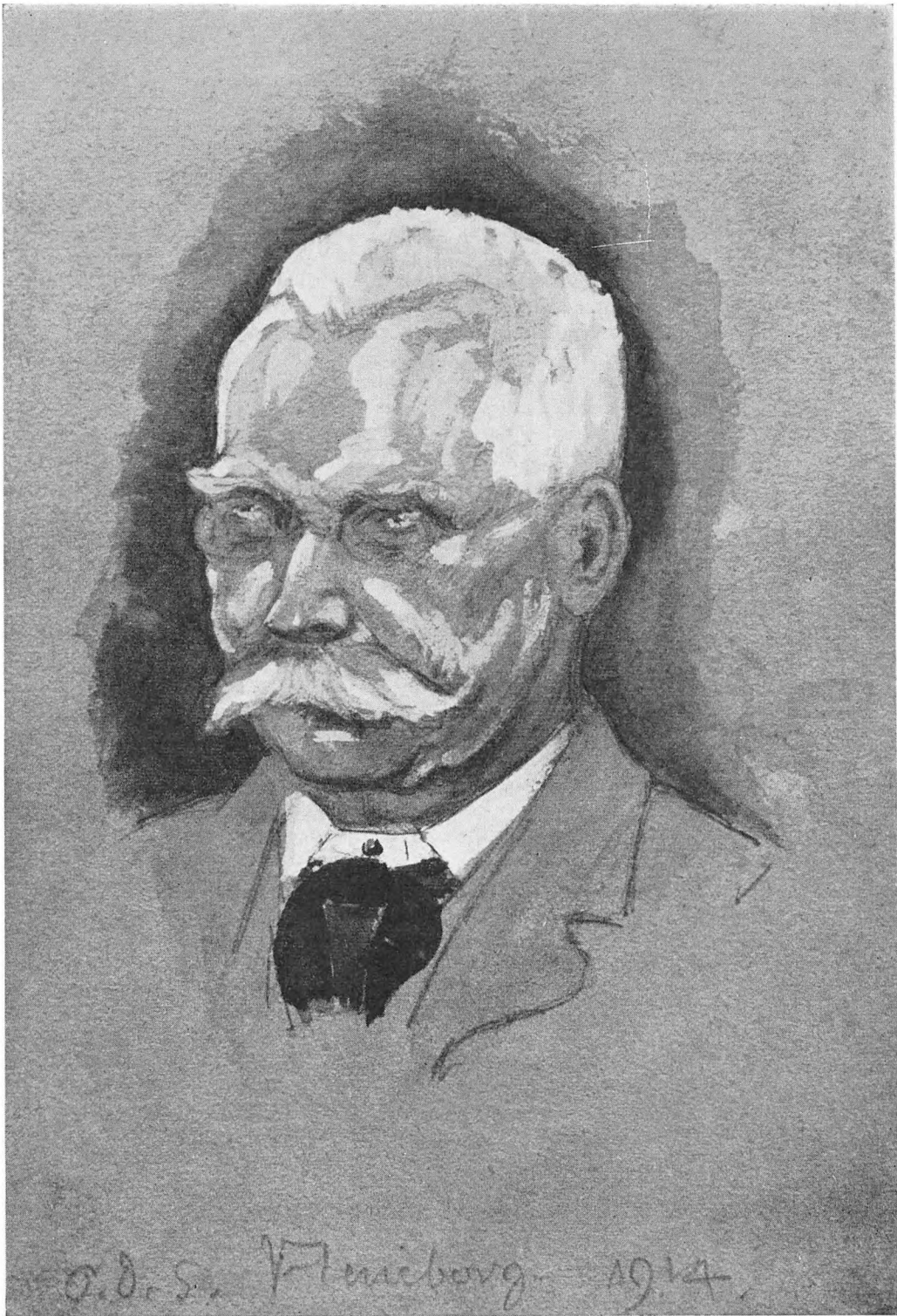
Man savner også litteraturhenvisninger i større almindelighed, f. eks. til P. Chr. v. Stemanns sideløbende erindringsbog. Helt uforståeligt er det, at

de spredte bemærkninger om »opråbet«, grev Schacks »Sønderjyder! Nu er dagen der, vi vil hjem!« ikke suppleres med f. eks. en henvisning til Svend Thorsens redegørelse i bogen »På vej til Danmark«.

Men med alle udgivermangler er grev Schacks bog virkelig en glædelig overraskelse, nej, en oplevelse, charmende, fordi forfatteren afslører sig som en lunerig iagttagere, og værdifuld, fordi denne fine, men noget fjerne personlighed åbner for analysen af et grænsesind, der har haft sin egen udvikling og derved indrulleres blandt de grænselandsskæbner, der kaster lys over et grænselands brydninger.

At grev Schack først og fremmest er kendt som den store taler for Dybbøl, gør det morsomt at læse om hans kvaler, når han skulle optræde som taler, fra første gang, han ved en bryllupstale i 1913 blev jammerligt stikkende i de få sætninger og måtte kramme manuskriptet frem af sin lomme, inden han kunne krybe videre, til senere, hvor han følte sig som en dødsdømt forbryder, når han kørte til møde som taler. De lidt lange uddrag af talerne, der gengives i bogen, afbrydes af kostelige indskud. For eksempel nævner han i et

Grev Schacks lyst til at gå kunstnervejen dækkede over trang til at flygte fra de nationale modsætninger i hjemstavnen, men i dette portræt af redaktør Skovrøy har hans kunst fået nationalt stempel, idet det er malet, da de sammen med andre danske sad arresteret i Flensborg 1914. Skovrøy var på den sorte liste især for sin notits om den tyske amtsdommer, der fra en krigerforeningsfest havde telegraferet til Bismarck og »- måske for en ordens skyld -« også havde sendt et telegram til den tyske kejser. Trods opbud af den højeste danske videnskab nedkaldte notitsen en fængselsdom over Skovrøys hoved. Om baggrunden for grev Schacks portræt har Skovrøy fortalt, at først blev han tegnet af godsinspektør Davidsen, men var utilfreds, fordi han så for gammel ud på tegningen. Derefter gik grev Schack i gang, men Skovrøy skar grimasser for at få sine smilehuller frem fra de unge dage, og en skønne dag brast grev Schack i latter og kastede penslen med det udråb: »Nej, Dem kan jeg ikke male, De ligner jo et pattebarn!«.

foredrag, at penge- og kreditspørgsmålet er for omfattende til at komme ind på ved denne lejlighed, og da han henlægger manuskriptet til sine erindringer, tilføjer han: »Det havde jeg for resten heller ikke nogen anelse om!«

Det selvironiske er et fremherskende træk hos grev Schack. Han fortæller om søstrenes skadefryd, da de skulle have Aubain, for de kendte hans »aversion mod denne sikkert sunde og sparsommelige, men ikke særlig velsmagende ret«. Under krigen måtte man nøjes med en tarvelig levemåde, dog uden at nogen i huset sultede; »rigtignok havde der i min erindring dannet sig en myte herom«, men søsterens dagbøger afslørede for ham, at det ikke var andet end en myte. Om glassene hedder det ved en lejlighed: »jeg blev noget påvirket – ja, ærlig talt ikke så lidt«. Ved en anden: »desværre står der i dagbogen »fugtig« i parentes, og med rette. Dette gik således til, for det skal ikke forties, men fortælles med nænsomhed . . .«

Da grev Schack omlagde sin have, kom han i den vanskelighed, at han havde svært ved at beslutte sig til at fjerne det gamle, der ikke harmonerede med det nye. Helst afventede han en lejlighed, hvor et træ var medtaget af den overstående vinter, for at have et påskud til at fjerne det. Men der var et gammelt paradisæbletræ, der drillede: »Da det ikke ville gøre mig den tjeneste at vise spor af affældighed eller medtagethed, måtte jeg til at tage en energisk beslutning, også uden at have et påskud«.

Da kirkeklokkerne skulle afleveres til kanonstøbning, lod grev Schack hvælvingerne i Emmerlev kirke genembryde, så klokkerne kunne fires ned i hel tilstand; »der var rigtignok givet anvisning på, at klokkerne skulle slås i stykker og kastes ud gennem lyd hul- lerne, men denne sidste form for klok- keringning ville jeg helst undgå«.

Grev Schack vurderer sin embeds- mandsindsats med mere end beskeden

nøgternhed, men han har moret sig dejligt, selv når han egentlig ikke morede sig. Da han umiddelbart efter udnævnel- sen til landråd skulle afværge et op- trækkende sammenstød mellem danske og tyske, kom han anstigende med fire mand, der var udrustet med karabiner og sidegevær, altså den dårligst mulige udrustning til at møde et opløb. »Hav- de de haft gummistave, havde de en- ten givet klø, hvad der var godt, eller selv fået nogle, hvad der ikke var alt for slemt«. Imidlertid foreslog kommuni- sten Wienecke, der senere blev udst, hvad Schack ikke billigede, at tilkalde de tyske førere, og det lykkedes dem at berolige deres folk. »Som det ses, spillede jeg ikke nogen helterolle, og at det gik godt, var jo egentlig ikke min skyld, men Wieneckes og de tyske føreres, som jeg skylder tak for deres op- træden, men jeg var i hvert tilfælde glad for, at min karriere som landråd ikke var afsluttet efter 2 dages rege- ringstid«.

Den ene politimand var ivrig efter at negle omløbere og sætte dem i spjæl- det, »og jeg havde så ikke andet at gøre end at lade ham løbe for at spare os for detentionsudgifterne og manden for en ubehagelighed«.

Grev Schack har et helt afsnit om stempler. »I Danmark bruger man, i hvert tilfælde ved amtet, kun lidt stempler, men i den tyske tid var stempler med en mild overdrivelse ho- vedsagen ved alle tjenstlige skrivelser«. Endnu mere end af stempelproblemet var den nybagte grevelige landråd op- taget af de særlige CIS = plebiscitfri- mærker. Da hans post jævnligt mang- lede kuverter eller frimærker, gav han ordre til, at der ikke måtte pilles ved disse sager, og derefter var det »spæn- dende, når jeg hver morgen kom på kontoret, at se, om og hvor mange af de eftertragtede mærker, jeg fik«.

I betragtning af det omfangsrige erindringsværk er det også karakteris- tisk, at grev Schack advarer imod at

Grev Schack skriver flere steder om sine uniformskvæler. Her er han trukket i amtmandsskerudet ved kongebesøget i Møgeltønder 1939, tilsyneladende beundret af sin børneflokk.

stille forventninger dertil. De vil blot blive skuffet, thi »jeg har ingen sans eller hukommelse for praktiske realiteter og en beklagelig »Denktræghed«, der holder mig fra at læse breve, studere love og vedtægter – og desuden en fænomenal dårlig hukommelse på næsten alle områder.

Det mest værdifulde i dette erindringsbind er skildringen af den nationale udvikling hos forfatteren. Hans slægt havde holdt sig borte fra den nationale strid. Bedstefaderen var nationalt et ubeskrevet blad, faderen hverken-eller, men er husket med velvilje i den danske befolkning under fremmed-

herredømmet på grund af sin indsats for den sønderjyske salmebog. Da Flensborg Avis efter faderens død skrev, at han »ikke var så dansk, som han burde være« (skal vel betyde, at han ikke viste sin danskhed så stærkt, som han burde have gjort), gik Otto Didrik Schacks vej ind i det nationale arbejde over Aabenraa i stedet for over Flensborg, som det ellers havde været naturligt.

Den unge greve var i øvrigt ikke selvskrevet medlem af den danske bevægelse. Hans mor var dansk, men hans far havde ikke taget dansk parti, pigerne blev dansk uddannet, men

skulle slægtsejendommen bevares, måtte drengene opdrages til en gerning i Tyskland, blive tyske statsborgere, aftjene værnepligten i Tyskland osv. Kun den yngste søn, Erik (den senere danske generalkonsul i Flensborg), fik dansk uddannelse, fordi han efter faderens død fulgte med moderen til Danmark. O. D. Schack kom på tysk gymnasium, Catharinæum i Lybæk, og derfra til München for at studere jura efter faderens ønske, men gik over til at male efter sit eget. »Juraen blev hurtigt opgivet, og selv om mine evner og min flid som kunstner var meget mådelige, udøvede livet der sin store tiltrækning. Det ville være urigtigt at betegne mig enten som dansk- eller tysksindet, jeg var ingen af delene, men antagelig mest udsat for at gå op i det miljø, i hvilket jeg kom til at opholde mig i længere tid«.

Da Hans Schack døde 1905, flyttede O. D. Schack til Schackenborg og blev sønderjyde.

Først måtte grev Schack markere sin danskhed. Han blev straks indvalgt i kredsagen (amtsrådet) af de store jordejere, der valgte i en gruppe for sig selv, men da der skulle stemmes om et tilskud til den tyske højskole i Tinglev, stemte han imod; han blev ikke genvalgt af de store, men et halvt år senere indvalgt af de danske vælgere, der hørte til det beskednere hartkorn. »Da der blev samlet ind til et forsamlingshus i Møgeltønder, gav jeg et for mine daværende økonomiske forhold større beløb, som jeg måtte låne, for at dokumentere mit nationale standpunkt. Gårdejer Th. Thomsen, Toghale, kom til mig med en tegningsliste, og jeg tegnede 2000 RM. Han var glad og overrasket, og skelede under samtalens videre forløb ned i bogen eller listen for at se, om han ikke havde læst fejl«.

1913 blev grev Schack kasserer i Landeværnet. »Efter at jeg langsomt, som det svarede til min væremåde, og næsten umærkeligt var gledet ind i søn-

derjydernes rækker og ved flere lejligheder havde bekendt mit standpunkt, blev jeg indkaldt for at aftjene min nationale værnepligt«. Men endnu synes en vis usikkerhed at have ligget et eller andet sted i grænsesindet. Grev Schack overvejede i de første krigsdage i 1914, om han frivilligt burde melde sig til tysk krigstjeneste, »når alt, hvad der kunne krybe og gå af »standsfølger« i Tyskland, var med«. Men så blev han sammen med andre fremtrædende i de danske rækker arresteret af de tyske myndigheder, og interneringen »løste i mine øjne spørgsmålet... Så blev jeg sat på plads af de tyske myndigheder – på den plads, hvor jeg hørte hen, og samlivet med de ganske »ensrettede« kammerater løste enhver tvivl«. Således sikrede de tyske myndigheder i 1914, at grev Schack kunne blive Dybbøl-taleren i 1920.

Grev Schack var næsten forudbestemt til altid at ville se sagen fra to sider. Derfor havnede han flere gange i stemmer ikke-positionen, skønt det ikke skortede på fasthed og vilje, når han var nået til en bestemt opfattelse. Han nedlagde sit mandat i Vælgerforeningens tilsynsråd, fordi han ikke kunne slutte sig til nogen af de to stridende grupper, og derefter blev han som mægler og midtsamlende personlighed valgt til formand. Efter genforeningen så han det som sin hovedopgave at sikre det tyske mindretal den behandling, som han mente, at danskerne burde have haft under fremmedherredømmet. Han evnede altid at se problemet fra den anden side, og han fastholdt sin linie også efter 1945, men modsætningsforholdet til de dominerende synspunkter i den danske offentlighed blev da så stærkt, at han talte på knapperne, om han skulle trække sig tilbage som amtmand. Knapperne blev løse, men da han omsider besluttede sig til at gå, overtalte undervisningsminister Jørgen Jørgensen ham til at blive.

Når de spredte grænsepolitiske be-

tragtninger samledes til et billede, viser det sig, at det, der måske til syvende og sidst havde trukket stærkest i grev Schack, da han søgte ind i det danske arbejde, var trangen til at være med i et mindretal, der kunne tale retfærdighedens sprog overfor magthaverne, og hvor man samledes om en fælles sag i stedet for at skilles af partikævl. Det er vist det, der ligger mellem linierne, når han skildrer udlændighedsforholdet ikke som en naturlig tilstand, som det hurtigst muligt gjaldt om at få ombyttet med den naturlige, genforeningen med Danmark, men som en nådestid. »Det var også en tryk følelse, at sagen ikke bragte sine forkæmpere fordele,

men krævede ofre og selvhengivelse«.

I 1918 noterer O. D. Schack denne overraskende betragtning: »Vi kunne ikke afvise genforeningen, selv om den syntes at komme før vi som sønderjyder havde nået det, jeg håbede, og selv om vor livsnerve derved med det samme ville bryde, og Sønderjylland miste sin nationalpolitiske ryggrad«. Og senere registrerer han »en halvt misundelig følelse af, at mindretallet (dvs. det tyske mindretal) nu oplevede eller havde mulighed for at kunne opleve noget af det, der før var falden i vor lod«.

Det er med rette, at grev Schack over sine erindringer har skrevet: Grænsesind.
bjs.

TYSK AFSTEMNINGSBILLEDE 50 ÅR EFTER

Hans Dietrich Lehmann: »*Der Deutsche Ausschuss*« und die Abstimmungen in Schleswig 1920 (Karl Wachholtz Verlag Neumünster). 322 sider.

Det er efterhånden en længere række tyske doktorafhandlinger, dissertationer, der har hentet deres emne i det slesvigske område. Også Hans Dietrich Lehmanns behandling af det tyske afstemningsudvalg i 1920 har hjembragt en doktorgrad, og om store dele af bogen gælder, at det er en moden og velafbalanceret fremstilling, præget af vilje til objektivitet. Der findes ingen bedre skildring af det tyske arbejde i afstemningstiden – og næppe nogen værre af det danske arbejde. Man skulle ikke tro, at det drejede sig om samme forfatter og om et videnskabeligt arbejde, der er udkommet som bind 55 i den ansete serie Quellen und Forschungen zur Geschichte Schleswig-Holsteins.

Forklaringen er formodentlig den, at forfatteren ikke kan læse dansk, eller i hvert fald kun med så meget besvær, at han stort set nøjes med henvisning til tyske kilder. Det kan udmærket gå an, så længe det gælder arbejde og brydninger inden for den tyske lejr, men det

går ikke, når han alene ved hjælp af tyske kilder søger at give et billede af den nationale modpart. Frem træder fra bogens blade de etisk højt stående tyskere, der alvorligt og ansvarsbevidst og energisk arbejder i retfærdighedens tjeneste, medens danskerne på det mest lumske lokker folk til at svigte deres gode tyske overbevisning og stemme dansk for at få det bedre. Ja, ja, sådan så det sagtens ud for tyskerne i 1920, og deres aviser fra den tid er fyldt med alskens stof af den art. Men det fatale er, at forfatteren uden antydning af kildekritik aftrykker tyske indberetninger og avismeddelelser fra afstemningstiden med noter og numre, så de nu fremtræder som videnskabens sidste ord i den sag, medens de i virkeligheden er at sammenligne med den ene parts forklaring efter et gadeslagsmål. Side efter side ofres på samtidige vidneudsagn, men alle henvisningerne afslører tyske kilder: Flensburger Tageblatt, Apenrader Tageblatt, Sonderburger Zeitung, Unser Schleswig etc. Det er ofte småhændelser, der refereres til, men de små brikker, der danner baggrunden, er så sort-hvide, at man spærrer øjnene op og tvivler på, at man er nået til 1970.

Nogle eksempler:

Side 235 omtales blandt de mange danske forsøg på »at skræmme og bestikke«, at »alene i Løgumkloster blev 60–70 tyske vundet for Danmark ved hjælp af pakker og gentagne pengegaver«. Når således en femtedel af de danske hjemmehørende stemmer i virkeligheden skulle være tyske og købt ved hjælp af pakker og penge, skulle man knap tro, at det var en befolkning, som tyskerne fandt det værd at kæmpe for.

Side 236 berettes, at tyskerne overalt deltog i afstemningen i I zone med mindst 80 pct., og når deltagelsen ikke var endnu højere, skyldtes det, at en del afholdt sig fra at stemme af angst for danskerne og af forretningshensyn, ligesom der forekom udeblivelse af anmeldte tilrejsende sydfra; »i de fleste tilfælde formodede tillidsmændene, at de tilrejsende undervejs havde solgt deres legitimationspapirer til danskerne«. De danske skyede nemlig ingen anstrengelse! Danske agenter opsøgte stemmeberettigede frem for alt i Ruhrdistriktet for at overtale dem til at afholde sig fra at stemme, i hvilken forbindelse der blev tilbudt de pågældende penge (side 259). Fra Bochum meddelte den tyske tillidsmand til centralen i Flensborg, at man i mange tilfælde kun kunne imødegå den danske agitation ved at byde endnu større beløb; såvidt er det dog aldrig kommet, selv om der ofte blev bevilget understøttelser i stort omfang (side 260). Og der fortælles om danske forsøg på i Hamborg at bevæge de gennemrejsende til at vende om (!) eller til at sælge deres legitimationspapirer. For den kritiske læser er det imidlertid, som om det tyske afstemningsudvalg fjerner grundlaget for hele denne opkøbsteorier ved selv offentligt at meddele, at legitimationspapirerne er uden betydning, da man kan stemme, blot man på anden måde kan legitimere sig (side 260).

Da det kneb for tyskerne at få deres krigsfanger hjem til afstemningen, bad

de H. P. Hanssen om hjælp, og han hjalp ved at åbne de danske kanaler, »men i de fleste tilfælde blev krigsfangernes situation misbrugt af danske højre-ekstremister til nationalistisk propaganda, idet deres hjemrejse blev gjort betinget af, at de ville stemme dansk, og de blev kun frigivet via Danmark, hvor man fejrede dem som danske« (side 220). Det er sagtens kun på grund af H. P. Hanssens håndsrækning, at man ikke beskyldte hans fløj for at misbruge situationen. Den var da ellers ikke mindre ivrig end de »danske højre-ekstremister« til at arbejde for høje danske stemmetal.

Lehmann har forsømt at supplere fangebilledet med oplysning om, at nordslesvigere, der var interneret i den franske krigsfangelejr Aurillac, af de tyske myndigheder var stemplet som forrædere og desertører; de tyske Røde Kors-foreninger måtte ikke sende noget som helst til »forræderlejerne« og heller ikke hjælpe fangernes pårørende dermed, ligesom forræderne lønmæssigt skulle sidestilles med desertører. Således behandlede man danske, der havde gjort deres statsborgerpligt såvidt, at de havde kæmpet i de tyske rækker, og det var ikke uden betænkelighed, de nu vendte tilbage til Sønderjylland.

Lehmann har heller ikke fundet anledning til at omtale den tyske overkommandos ordre af 16. juli 1919 vedrørende stemmeberettigede militære: »Militære, hjemmehørende i det slesvigske afstemningsområde, vil ikke kunne opnå tilladelse til at deltage i folkeafstemningen, før de har modtaget belæring om afstemningens betydning for Tyskland. De har ikke krav på orlov«. Disse forhold ville en dansk forfatter nok have sørget for at få med, når der skulle tales om misbrug af situationen.

Side 227–231 refereres det bekendte afstemningsmøde i Ravsted den 8. februar 1920 mellem H. P. Hanssen og pastor Johs. Schmidt, Vodder, men udelukkende efter tyske kilder. Mødet blev

»på tysk side fejret som en sejr, fordi det ikke var lykkedes Hanssen fuldstændig at fjerne befolkningens betænkeligheder med hensyn til valutaordningen« (side 231), men skønt valuta-spørgsmålet betegnes som diskussionens hovedpunkt, er der i det udførlige referat, der er taget fra Unser Schleswig den 12. februar 1920, ingen antydning af den tyske argumentation og kun en kort bemærkning om H. P. Hanssens: »Auf die materielle Propaganda eingehend, warf er der deutschen Seite vor, dass auch sie vor allem bei der Valutafrage mit diesen Argumenten werbe. Zum Schluss seiner Rede wies er darauf hin, dass Dänemark zahlen könne und auch dazu bereit sei, und bezeichnete gegenteilige Behauptungen als unrichtig«.

Der findes også danske øjenvidenskildringer fra mødet, som Lehmann imidlertid ikke har benyttet. Men sammenlign nu det tyske referat og den tyske konklusion, at mødet blev en tysk sejr, fordi H. P. Hanssen ikke helt overbeviste forsamlingen i valutaspørgsmålet, med Vilh. la Cours referat i »To livslinier« side 216:

»Hvad valutaspørgsmålet angik, måtte han (H. P. Hanssen) hævde, at det var tyskerne, som først havde kastet det ind i kampen, og hvad deres agitation vedrørte, ville han fastslå, at den benyttede sig af en række midler, som slet og ret var løgnagtige. »Se nu her,« sagde han og løftede et flyerblad op. »Her er et af de sidste flyerblade, som er inspireret af det tyske udvalg. Alene overskriften er jo i åbenlys modstrid med sandheden.« Die Valutakatastrophe!« står der. Og længere nede: »Danmark kan ikke betale – Danmark vil ikke betale.« Begge dele er jo løgn! En propaganda som denne« – han vendte sig mod pastor Schmidt, som stod noget i baggrunden – »kan det tyske udvalg ikke være bekendt. Den er uanstændig, og den kan ikke forliges med de høje principper, som De, hr. pastor

H. P. Hanssen

Schmidt, har gjort Dem til talsmand for«. Pastor Schmidt gjorde kun en opgivende bevægelse med begge hænder, trak på skuldrene og tav«.

Denne tyske sejr den 8. februar 1920 var i øvrigt ikke større, end at Ravsted sogn to dage senere – til megen skuffelse for tyskerne – gav 60 pct. danske stemmer, 354 mod de 236 tyske. På denne baggrund virker det lidt pudsigt, at referatet omhyggeligt noterer, at der kun var hejst to Dannebrog »i hele Ravsted« i anledning af mødet, og uden omtale af, om der overhovedet var hejst tyske flag. På samme måde fremhæves side 234, efter Apenrader Tageblatt den 26. februar 1920, at i Tønder var der på afstemningsdagen kun hejst knap halvandet dusin Dannebrog, og af disse var kun to hejst af folk, der var født i Tønder. Der blev dog afgivet 750 danske stemmer i byen, og af de 3198 i alt afgivne stemmer hidrørte de 1011 fra folk, der var tilrejst eller tilflyttet sydfra, og kun 181 fra tilrejsende eller tilflyttende nordfra. Hvorfor holder forfatteren sig til Apenrader Tageblatts hjemmestrikkede flagstatistik, når kendsgerningerne taler et andet

sprog. Skal vi endelig nøjes med flagbalancen, er købmand Aage Linds oplysning (se Sønderjysk Månedsskrift 1970, side 189) sikkert nok så ædruelig; han oplyser, at der var flag oppe i Tønder næsten fra hvert hus, »dog mest tyske flag«, en formulering, der udelukker, at der end ikke har været 18 danske.

Der er så mange kritisable detaljer af denne art, at man ikke orker at supplere listen og knap har energi til at slå tingene efter. Men endnu et par eksempler skal fremhæves, hvor forfatteren hverken kan undskyldes med manglende sprogkundskaber eller godtroende uvidenhed.

Side 237 refereres om situationen fire dage efter afstemningen i I zone, at det tyske udvalg endnu kunne håbe at vinde dele af I zone for Tyskland, thi afstemningen kunne ikke tages som et slutresultat, »hvad Danmark også havde anerkendt derigennem, at det havde udskudt besættelsen af I zone både militært og forvaltningsmæssigt«. Men forfatteren kan dog bare slå tilbage i sin egen bog side 212 og 213 og konstatere, at denne udskydelse var sket på tysk initiativ. Det var det tyske udvalg selv, der frygtede, at den besættelse af I zone, som Danmark havde ret til at foretage umiddelbart efter afstemningen, kunne få uheldige virkninger på afstemningen i II zone, og det var en af det tyske udvalgs diplomatiske gevinster, at det under henvisning til praktiske hindringer lykkedes at få den internationale kommission til at henstille til Danmark at udskyde besættelsen, og at Danmark fulgte denne henstilling og afstod fra sine rettigheder. Dette til trods for, at H. P. Hansen var meget ivrig efter hurtigst muligt at få placeret en dansk garnison i

Tønder for at understrege over for tyskerne, at de godt kunne opgive deres forhåbninger om at tilbageerobre denne by. Fremstillingen side 237 er altså fuldstændig misvisende.

Mere afslørende er det, at Lehmann side 223 skildrer den tyske befolknings harme, da den internationale kommission gjorde brug af sin udvisningsret »i uanet omfang«, og den storm, der rejste sig, »da pludselig også overborgmester Todsens måtte forlade afstemningsområdet«, en anordning man førte tilbage til dansk indflydelse. Og da den internationale kommission afviste de tyske klager, refereres det side 245 på en ejendommelig måde: »Vielmehr erklärte sie, der § 109 des Friedensvertrages habe eine Räumung des Abstimmungsgebietes von den deutschen Behörden vorgesehen, um die Beamten an der Agitation zu hindern«. Men både side 223 og side 245 havde det været forfatterens pligt at meddele, at Versaillestraktatens § 109 ganske klart beordrede, at afstemningszonen skulle rømmes af såvel tyske tropper som tyske embedsmænd »einschliesslich der Oberpräsidenten, Regierungspräsidenten, Landräte, Amtsvorsteher, Oberbürgermeister«. Der var overhovedet intet at diskutere, intet at være overrasket over, intet at harmes over og allermindst for overborgmester Todsens vedkommende, for hans embedsstilling var udtrykkelig omfattet af fredstraktatens ord.

Det er meget utilfredsstillende, at der endnu 50 år efter genforeningen udgives så skæve fremstillinger, der hverken bygger på Quellen eller Forschung. Det er utilfredsstillende, fordi de nedsætter den sønderjyske befolkning i alles agtelse, de danske nationalpolitikere i tyske øjne og de tyske historikere i deres anseelse hos danske læsere.

bjs

**Andels-
Svineslagteriet
i Kolding**

Grundlagt 1888

**Grænselandets liv
grænselandets sang**

møder De i

Aydske Tidende

Syd- og Sønderjyllands store blad

Morsø Støbegods
Aktieselskabet
N. A. Christensen & Co.
Kongelig Hofleverandør
NYKØBING MORS

**Lolland-Falsters
Folketidende**

Stiftets største blad

Nykøbing F.

Tønder Landmandsbank A/S

Kontorer i Tønder - Skærbæk - Ballum - Brøde - Brøns -
Bylderup Bov - Frifelt - Højer - Tinglev - Visby

Paul Thomsen

Krusaa

Kolonial, spirituosa, køkkenud-
styr, trikotage, herreekvipering

Pindstrup Mosebrug
SAVVÆRK OG EMBALLAGEFABRIK

Telefon Pindstrup 06-396100

**Besøg
landsdelens
museer**

ANDELSBANKEN

Haderslev

Aabenraa

**Graasten
Andelsslagteri**

M. Schaumanns Klædefabrik A/S
Afd. for kemisk rensning TRYLIN
Haderslev

WINDFELD-HANSENS
BOMULDSSPINDERIER A/S
VEJLE

Læs

Dannevirke

Sønderjyllands ældste blad

BOGTRYK . OFFSET . BOGBIND

Th. Laursens Bogtrykkeri

Jernbanegade 8, Tønder tlf. 2 15 50

**Ladelund
Landbrugs og Mælkeriskole**

Brørup station

**Sønderjyllands
Kreditforening**

Haderslev

**Sønderjydsk
Tæppefabrik**

A. R. Kjærby A-S
Højer

Graasten Bank A/S

GRAASTEN

1/2 Sønderjydsk Frøforsyning

Frøavl & Frøhandel

Aabenraa

Restaurant Grænsen

C. Heiselberg
Krusaa

Hejmdals

BOGTRYKKERI

AABENRAA TLF. (046) 2 31 32

**Spare- og Laanekassen
for Hobro og Omegn**

HADERSLEV BANK

AKTIESELSKAB

HORSENS HAVN

- Mange moderne stykgodskraner
- 7,00 m vanddybde
- Havnen kan besejles dag og nat
- Store arealer ved kaj og jernbanespor ledige til udleje

Selskabs- og udflugtskørsel

Ruteautomobil-Aktieselskabet
for Haderslev Amt og By

Haderslev, tlf. (045) 2 38 55

DEN NORDSLESVIGSKE
FOLKEBANK
AKTIESELSKAB
AABENRAA

Senderlysk Månedsskrifts adresse:

H. P. Hanssensvej 9, Haderslev,
tlf. (045) 2 17 37.

Redaktørernes adresser:

Viceskoleinspektør W. Christensen,
Brorsonsvej 37, Tønder.

Viceskoleinspektør Chr. Stenz,
Tøndervej 173, Abenrå.

Cand. polit. Inger Bjørn Svendsen,
H. P. Hanssensvej 9, Haderslev.

Tryk: Th. Laursens Bogtrykkeri, Tønder

HOPTRUP HØJSKOLE - Hoptrup

Vinterskole for unge mænd og kvinder
3 eller 5 mdr. fra november ell. januar

Sommerskole for unge mænd og kvinder,
3 ell. 5 mdr. fra maj. Axel Nielsen

DANEBOD HØJSKOLE - ALS

3 mdr. sommer-, 5 mdr. vinterskole

Tlf. (044) 6 41 12

Gunner Rasmussen

TRY HØJSKOLE

9330
Dronninglund
Sygeplejehøjskole

SØNDERBORG HANDELSSKOLE

Handelsgymnasium - Handelshøjskole-
afdeling

Sdr. Landevej 30 - Tlf. (044) 2 55 25

TØNDER STATSEMINARIUM Grønlandsseminariet

tilmelding for 1971/72 helst inden
1. maj, senest 30. juni.

Telf. (047) 2 12 30

GRAM

KØLEANLÆG

BRØDRENE GRAM $\frac{1}{3}$ • VOJENS